דער סאטמארער רבי

רבי יואל טייטלבוים זצ"ל – דער "דברי יואל" – און זיין הייליגע שיטה

א דאקומענטאר-סקריפט פון 350 מינוט

קאפיטל 2 – די רבנות אין אורשיווא און סאטמאר (0:55:00–0:25:00 · 30:00)

סימנים: [דאקומענטירט] [טראדיציאנעלער באריכט] [אומקלאר/מחלוקת]

קאפיטל 2: די רבנות אין אורשיווא און סאטמאר

ראדאמישל, סאטמאר, אורשיווא, קראלי – און ווידער סאטמאר · לענג 30:00 · אויפן הויפט-צייט-ליניע 0:25:00–0:55:00 · נאראציע בערך 4,200 ווערטער

ווי אזוי צו לייענען דעם סקריפט

- די נאראציע איז געשריבן צו לייענען הויך, רואיג, בערך 140 ווערטער א מינוט. די צייכנס נאך יעדן זאץ זענען פאר דער פראדוקציע, און מען לייענט זיי **נישט** הויך.
- [דאקומענטירט] – עס שטייט אין א וויסנשאפטלעכן אדער רעפערענץ-מקור, אדער אין א דאקומענט פון יענער צייט.
- [טראדיציאנעלער באריכט] – חסידים, תלמידים אדער די משפחה דערציילן עס, אדער עס שטייט נאר אין ביאגראפיעס פון אינעווייניג; עס ווערט פארגעשטעלט אלס אזא, מיט דרך ארץ.
- [אומקלאר/מחלוקת] – די מקורות זענען זיך סותר, און די נאראציע זאגט עס אפן.
- נומערן אין קלאמערן, למשל [2], ווייזן אויף דער רשימה פון מקורות אין סוף קאפיטל (די נומערירונג איז פאר קאפיטל 2 אליין). געשעפיסלעך ("...") ווערן גענוצט נאר וואו מען האט געזען דעם לשון אין מקור; אלעס אנדערש איז א באארבייטונג אין אונזערע ווערטער.
- אין דעם קאפיטל זענען כמעט אלע דאטעס פון די רבנות-שטעלעס פאראן אין מער ווי איין נוסח. די נאראציע זאגט ביי יעדן ארט וועלכע מקורות זאגן וואס; זי מאכט נישט קיין פשרה פון זיך אליין.
- פרויען ווערן קיינמאל נישט דערמאנט ביים נאמען אין דעם פילם; משפחה-מיטגלידער ווערן אידענטיפיצירט דורך זייער פאטער אדער מאן.

1. דער נאראציע-סקריפט

2.1 קעסט אין ראדאמישל; זיך באזעצן אין סאטמאר (1904–1905); א בית המדרש פאר א יונגן מאן · 0:25:00–0:30:00

ראדאמישל איז געווען א שטעטל אין מערב-גאליציע, ווייט פון די בערג פון מאראמאראש. [דאקומענטירט] [4] דארט, אין דעם הויז פון זיין שווער, ר' אברהם חיים הורוויץ, האט דער יונגער רבי יואל פארבראכט די ערשטע צייט נאך דער חתונה און נאך דעם פאטערס הסתלקות. [דאקומענטירט] [4][5] די ענגלישע און די העברעאישע ענציקלאפעדיע זאגן אז ער איז דארט געבליבן "מער ווי א יאר"; די אידישע וויקיפעדיע רעדט פון "געציילטע יארן". [אומקלאר/מחלוקת] [4][5][6]

לויט דער אידישער וויקיפעדיע, איז ער אין די קעסט-יארן געפארן צו דעם בעלזער רב, ר' יששכר דוב ראקח, און האט זיך געהאלטן פאר זיין חסיד. [טראדיציאנעלער באריכט] [6] דאס שטייט נאר אין יענעם מקור, אן א ציון פון וואו עס קומט, און מיר האבן עס נישט געפונען ערגעץ אנדערש. [אומקלאר/מחלוקת] [6]

דעם ח' אלול תרס"ה, דעם 8טן סעפטעמבער 1905, איז דאס יונגע פארפאלק אנגעקומען קיין סאטמאר. [דאקומענטירט] [4][5] פארוואס ער האט אויסגעקליבן פונקט די שטאט, ערקלערן די מקורות וואס מיר האבן געזען נישט. [דאקומענטירט]

סאטמאר – אויף אונגאריש Szatmárnémeti, אויף רומעניש Satu Mare – ליגט אויף דעם טייך סאמעש, אין צפון-מערב פון היינטיגן רומעניע. [דאקומענטירט] [10] אין 1905 איז זי געווען א שטאט אין קעניגרייך אונגארן, און א באן-קנופ: פון איר זענען שוין געגאנגען באנען קיין נאדיקארוי, וואס אידן האבן גערופן קראלי, און קיין מאראמאראש-סיגעט. [דאקומענטירט] [10] אזוי זענען די שטעט פון אונזער קאפיטל געווען פארבונדן מיט אייזן, לאנג פאר זיי זענען פארבונדן געווארן אין זיין לעבן. [דאקומענטירט] [10]

די אידישע קהלה אין סאטמאר איז געווען יונג. [דאקומענטירט] [2] דער היסטאריקער אטילא טשיקי (Attila Csíki) שרייבט אין דער ייוו"א ענציקלאפעדיע אז ביז דעם מיטל פון 19טן יארהונדערט האבן אידן נישט געטארט וואוינען אין דער שטאט, און אז די קהלה איז געגרינדעט געווארן ארום 1849. [דאקומענטירט] [2] אין 1910 האט די שטאט געציילט 7,194 אידן, בערך א פינפטל פון אלע איינוואוינער. [דאקומענטירט] [2] טשיקי שרייבט אז די נייע אימיגראנטן פון די 1870ער יארן האבן "צעבראכן" די איינהייט פון דער קהלה, און אז שפעטער זענען די חסידים געווארן די מערהייט. [דאקומענטירט] [2] נאך דער הסתלקות פון דעם ערשטן רב, ר' בנימין זאב מאנדלבוים, אין 1897, האט מען אויפגענומען ר' יהודה גרינוואלד, דעם מחבר פון "שבט מיהודה", און א טייל פון דער קהלה האט זיך אפגעטיילט און געגרינדעט א באזונדערע "סטאטוס קווא" קהלה. [דאקומענטירט] [10][2]

אין די דאזיגע שטאט האבן אנהענגער געעפנט פאר דעם אכצן-יעריגן יונגערמאן א בית המדרש. [דאקומענטירט] [4][5] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט: "טראץ זיין יוגנט". [דאקומענטירט] [4] דער היסטאריקער אלן נאדלער (Allan Nadler) שרייבט אז ער איז אריבער קיין סאטמאר ווי א יונגער מאן און האט באלד צוגעצויגן א קרייז נאכפאלגער. [דאקומענטירט] [1] די אידישע וויקיפעדיע באשרייבט ווי ער האט דארט געדאוונט אין זיין אייגענעם בית המדרש "מיט א שיינע קבוצה חסידים". [טראדיציאנעלער באריכט] [6]

דער זשורנאליסט דעזשא (דוד) שען (Dezső Schön), וואס האט אין די 1930ער יארן געפארשט די סיגעטער דינאסטיע, שרייבט אז שוין דעמאלט האט מען אים גערופן "דער סאטמארער רבי". [דאקומענטירט] [4][5][12] די העברעאישע וויקיפעדיע לייגט צו אז דער נאמען איז געבליבן אויך ווען ער איז שפעטער געווען רב אין אנדערע שטעט. [דאקומענטירט] [7] דאס איז דער שליסל צו דעם גאנצן קאפיטל: כמעט דרייסיג יאר לאנג, אין אורשיווא און אין קראלי, האט מען אים שוין גערופן מיטן נאמען פון א שטאט וואו ער איז נאך נישט געווען קיין רב. [דאקומענטירט] [4][7]

דערפאר איז אויך פאראן א מחלוקת ווען מען זאל רעכענען דעם אנהייב פון חסידות סאטמאר. [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע רעכנט פון 1905, ווען ער איז געקומען אין שטאט; נאדלער אין דער ייוו"א שרייבט אז די חסידות איז געגרינדעט געווארן אין 1928, ווען ער איז אויסגעוויילט געווארן פאר רב. [אומקלאר/מחלוקת] [1][7] ביידע ציפערן זענען ריכטיג לויט זייער אייגענעם חשבון; זיי מעסטן צוויי פארשידענע זאכן. [אומקלאר/מחלוקת]

די ערשטע יארן אין סאטמאר זענען נישט געווען רואיג. [דאקומענטירט] אין שטאט האט שוין געוואוינט א רבי, ר' ישכר דוב (בערצע) לייפער, א זון פון ר' מרדכי פון נאדווורנא, און לויט דער ענגלישער און דער העברעאישער ענציקלאפעדיע זענען די באציאונגען צווישן זיי געווען געשפאנט. [דאקומענטירט] [4][5] ר' בערצע לייפער איז נפטר געווארן דעם 12טן סעפטעמבער 1906. [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע אליין ברענגט אויך א מעשה פון יענע יארן, וועגן א מקוה וואס ער האט געהאלטן אז זי איז אויפגעשטעלט נישט ווי עס דארף צו זיין, און ווי זיינע אנהענגער האבן זי צעשטערט; זי ענדיגט אז די געשעעניש האט אים געמאכט א נאמען פון א קנאי. [אומקלאר/מחלוקת] [5] אין קיין אנדער מקור וואס מיר האבן געזען שטייט די מעשה נישט, און מיר ברענגען זי נאר אלס דעם באריכט פון יענעם מקור. [אומקלאר/מחלוקת]

אזוי זעט מען אים ביים ענדע פון יענעם יאר: א יונגער מאן אן א שטעלע, מיט א בית המדרש, א קליינעם קרייז חסידים – און שוין מיט א נאמען. [דאקומענטירט] [1][4]

2.2 רב אין אורשיווא (אילאשווא), 1911; די יארן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה צוריק אין סאטמאר · 0:30:00–0:35:00

אין יאר תרע"א, 1911, איז געקומען די ערשטע רבנות. [דאקומענטירט] [1][4][5] אויף דעם יאר זענען אלע מקורות וואס מיר האבן געזען מסכים. [דאקומענטירט] [1][4][5][8] די אידישע וויקיפעדיע שטעלט עס "נאך אפאר יאר זיצן אין סאטמאר", און דאס שטימט מיט זעקס יאר פון 1905 ביז 1911. [דאקומענטירט] [6]

די שטאט האט פיל נעמען, און עס לוינט זיך זיי צו קענען. [דאקומענטירט] אויף אונגאריש האט זי געהייסן אילאשווא (Ilosva); אויף אידיש ארשעווע אדער אורשיווא; היינט הייסט זי אירשאווא (Irshava), אין דעם זאקארפאטער געגנט פון אוקראינע.

[דאקומענטירט] [4][8] זי ליגט איבער א טייך מיטן זעלבן נאמען, ביים פוס פון די קארפאטן, ניט ווייט פון מונקאטש. [דאקומענטירט]
[6][8] אין דער ייוו"א ענציקלאפעדיע שרייבט נאדלער דעם נאמען "Orsova", אבער ער באצייכנט אים אלס א שטאט אין קארפאטא-רוס; די אלע אנדערע מקורות ווייזן קלאר אויף אילאשווא, און נישט אויף דער שטאט ארשאווא ביים טייך דונאי. [אומקלאר/מחלוקת] [1][4][8]

די באשטימונג איז נישט געווען אן קעגנערשאפט. [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט די קהלה פון דעם נאענטן שטעטל בילקע זיך קעגנגעשטעלט צו דער באשטימונג, און א פרואוו צו פארהאלטן זיין אנטריט איז דורכגעפאלן דורך דער ארײַנמישונג פון דעם צענטראלן ארטאדאקסישן ביורא, אזוי אז ער איז אפיציעל באשטימט געווארן. [דאקומענטירט]
[5] פארוואס בילקע האט זיך קעגנגעשטעלט, ערקלערט דער מקור נישט, און קיין אנדער מקור וואס מיר האבן געזען דערמאנט עס נישט. [אומקלאר/מחלוקת] [5]

לויט דעם זעלבן מקור, איז ער אריבער וואוינען אין ארשיווא אין די טעג פון ספירת העומר פון יענעם יאר. [דאקומענטירט] [5] נאדלער לייגט צו א פרט וואס איז וויכטיג פאר דער גאנצער מעשה: אז ער האט אויך אלס רב אין ארשיווא ווייטער געהאלטן א וואוינונג אין סאטמאר. [דאקומענטירט] [1]

אין ארשיווא האט ער געפירט א ישיבה. [דאקומענטירט] [4][6][8] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז ער האט דארט "געגרינדעט" א ישיבה; די העברעאישע וויקיפעדיע אויף חסידות סאטמאר שרייבט אז ער האט אהין "אריבערגעפירט" זיין ישיבה. [אומקלאר/מחלוקת] [4][7] ביידע נוסחאות קענען זיין ריכטיג, אויב די תלמידים פון סאטמאר זענען מיטגעקומען און נייע זענען צוגעקומען. [אומקלאר/מחלוקת] ווי פיל תלמידים, ווער עס האט געזאגט שיעורים, און וואס מען האט געלערנט, ווייסן מיר פון די מקורות וואס מיר האבן געזען נישט. [דאקומענטירט]

זיינע מענטשן זענען באקאנט געווארן אלס "חסידי אורשיווא". [דאקומענטירט] [7] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז ער האט פארשפרייט דעם וועג פון חסידות צווישן דעם פאלק אין דער געגנט. [דאקומענטירט] [4] און אין זיינע שטעלונגען, שרייבן די ענגלישע און די העברעאישע ענציקלאפעדיע, איז ער אלס יונגער רב געגאנגען אין די וועגן פון זיין פאטער און זיידן.
[דאקומענטירט] [4][5] ער האט פארבאטן יעדע פארבינדונג מיט ציוניסטן, אויך מיט דעם "מזרחי", און ער האט געשטיצט דעם מונקאטשער רב, ר׳ חיים אלעזר שפירא, אין זיין קאמף קעגן דער וועלט-אגודת ישראל. [דאקומענטירט] [4][5]

אין זומער 1914 האט זיך אנגעהויבן די ערשטע וועלט-מלחמה. [דאקומענטירט] [4] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז ביים אויסברוך פון דער מלחמה האט ער זיך "אומגעקערט" קיין סאטמאר; די העברעאישע וויקיפעדיע זאגט כמעט דאס זעלבע.
[דאקומענטירט] [4][5] די אידישע וויקיפעדיע זאגט אז אין יאר תרע"ה איז ער "אנטלאפן" פון ארשעווע קיין סאטמאר.
[אומקלאר/מחלוקת] [6] תרע"ה הייבט זיך אן אין הארבסט 1914, אזוי אז די יארן שטימען בערך; נאר דאסווארט "אנטלאפן" ווערט ערגעץ נישט ערקלערט. [אומקלאר/מחלוקת]

סאטמאר פון די מלחמה-יארן איז געווען א שטאט אונטער דרוק. [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע זענען בערך פיר הונדערט ביז פינף הונדערט אידן פון סאטמאר אריינגענומען געווארן אין מיליטער, און אין 1914 זענען אנגעקומען בערך צוויי טויזנט אידישע פליטים פון גאליציע, וואס זענען אנטלאפן פון דער רוסישער ארמיי. [דאקומענטירט] [10] ביידע קהלות אין שטאט האבן זיי צוזאמען אויפגענומען, און ווייל א סך זענען קיינמאל נישט צוריקגעפארן, איז זייער אויסהאלטן געפאלן אויף דער קהלה. [דאקומענטירט] [10]

אין די דאזיגע יארן איז זיין בית המדרש אין סאטמאר געוואקסן. [דאקומענטירט] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז דער בית המדרש איז ביסלעכוויז געווארן א פולע ישיבה. [דאקומענטירט] [4] די אידישע וויקיפעדיע דערציילט אז מען האט אים גערופן "דער ארשעווער בית המדרש", און אז פילע אידן פון סאטמאר האבן זיך צו אים צוגעבונדן. [טראדיציאנעלער באריכט] [6]
אויך וווּ ער האט געוואוינט אין סאטמאר, האט מען אים אזוי אידענטיפיצירט מיט דער שטאט פון זיין רבנות.
[טראדיציאנעלער באריכט] [6]

דער זעלבער מקור דערציילט אז ער איז געווען נאענט מיט ר׳ אליעזר דוד גרינוואלד, דעם מחבר פון "קרן לדוד", וואס האט אים זייער געשעצט. [טראדיציאנעלער באריכט] [6] מען דארף אבער וויסן אז ר׳ אליעזר דוד איז געווארן רב אין סאטמאר ערשט אין

1920, און אז די ענגלישע און די העברעאישע ענציקלאפעדיע שטעלן די צווייַ פאר אין יענעם יאר ווי צווייַ קאנדידאטן פאר דער זעלבער שטעלע. [אומקלאר/מחלוקת] [2][4][5] אויף דעם קומען מיר באלד.

2.3 נאך טריאנאן: די געגנט גייט איבער צו רומעניע און טשעכאסלאוואקיי; די ליידיגע רבנות אין סאטמאר 1920; צוריק קיין אורשיווא (1922) · 0:35:00–0:40:00

די מלחמה האט צעבראכן די אלטע מאפע. [דאקומענטירט] אין דער אפענסיווע וואס האט זיך אנגעהויבן דעם 15טן אפריל 1919 האט די רומענישע ארמיי איינגענומען סאטמאר, און דעם 19טן אפריל – קראלי. [דאקומענטירט] [9][10] דער טריאנאן-אפמאך פון 4טן יוני 1920 האט איבערגעגעבן סאטמאר און קראלי צו רומעניע. [דאקומענטירט] [4][9][10] אורשיווא, וואס איז געלעגן אין קארפאטא-רוס, איז אריין אין דער נייער טשעכאסלאוואקיי. [דאקומענטירט] [4] איין מקור דאטירט די איבערגאבע פון די צפון-מזרח געגנטער אין 1921; די אנדערע געבן 1920. [אומקלאר/מחלוקת] [10][11]

פאר די סיגעטער חסידים איז דאס געווען מער ווי א פאליטישע ענדערונג. [דאקומענטירט] סיגעט אליין איז אויך אוועק צו רומעניע, און די דערפער און שטעטלעך פון אירע חסידים זענען צעטיילט געווארן צווישן צוויי לענדער מיט א גרעניץ אינמיטן. [דאקומענטירט] [7] די העברעאישע וויקיפעדיע אויף חסידות סאטמאר שרייבט אז צוליב דער צעטיילונג און צוליב דעם וואקסנדיגן שם פון דעם יונגערן ברודער, זענען א סך מענטשן פון ר' חיים צבי אריבער צו אים. [דאקומענטירט] [7] דאס ערקלערט פארוואס ער האט שוין געהאט א גרויסן קרייז, לאנג פאר די געשעענישן פון 1926. [דאקומענטירט] [7]

דעם 9טן מערץ 1920 איז אין סאטמאר נפטר געווארן דער רב, ר' יהודה גרינוואלד. [דאקומענטירט] [4][5] עטליכע פון רבי יואלס אנהענגער האבן פארגעשלאגן אים פאר דעם רב. [דאקומענטירט] [4][5] לויט דער ענגלישער ענציקלאפעדיע, האבן זיך קעגנגעשטעלט די נישט-חסידישע "אשכנזים", וואס זענען געווען די מערהייט, די מאדערנע, די ציוניסטן, און – ווי זי שרייבט – "אויך א סך אנדערע חסידים". [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע אויף דער שטאט גיט אלס סיבה זיין קנאות. [דאקומענטירט] [10] די אידישע וויקיפעדיע רעדט נאר פון א "רעדע" אים אויפצונעמען, און שטעלט עס אין א פריערדיגער צייט, אן א מקור. [אומקלאר/מחלוקת] [6] אויסגעוויילט איז געווארן ר' אליעזר דוד גרינוואלד, נישט קיין קרוב פון דעם פריערדיגן רב. [דאקומענטירט] [4]

טשיקי שרייבט אז ר' אליעזר דוד גרינוואלד האט געשטארקט די אלטע אשכנזישע ריכטונג אין דער קהלה, און אז זיין ישיבה האט געהאט פיר הונדערט תלמידים, איינע פון די גרעסטע אין דער געגנט. [דאקומענטירט] [2] ער שרייבט אויך אז אין די 1920ער יארן זענען אין סאטמאר געווען עטליכע ציוניסטישע ארגאניזאציעס, און אז דער "מזרחי" איז דארט געווען באזונדערס שטארק. [דאקומענטירט] [2]

אין די דאזיגע יארן הערט מען זיין קול אויך אויף דער ברייטער בינע. [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט ער אין 1920 אנטייל גענומען אין א רבנים-אסיפה אין גרויסווארדיין, וואס האט פארבאטן יעדע פארבינדונג מיט די ציוניסטן און מיטן "מזרחי". [דאקומענטירט] [5]

אין זומער 1922 איז אין טשאפ, אויף דער נייער טשעכאסלאוואקישער גרעניץ, פארגעקומען א גרויסע אסיפה פון רבנים אונטער דער פירערשאפט פון דעם מונקאטשער רב. [דאקומענטירט] [1][5] נאדלער שרייבט אז רבי יואל איז געווען איינער פון די פירנדיגע באטייליגטע, און אז זיין אונטערשריפט איז געשטאנען ערשט – פאר די אונטערשריפטן פון א סך עלטערע און חשובע רבנים פון גאליציע, אונגארן, רומעניע און סלאוואקיי. [דאקומענטירט] [1] לויט נאדלער, האט די דעקלאראציע ארויסגעלאזט א חרם נישט נאר אויף די ציוניסטן, נאר אויך אויף דער אגודת ישראל. [דאקומענטירט] [1] ער איז דעמאלט געווען בערך פינף און דרייסיג יאר אלט. [דאקומענטירט] [1][4]

נאדלער שרייבט אז אין די יארן פאר דער מלחמה איז ער געווען באאיינפלוסט פון דער שיטה פון דעם מונקאטשער רב. [דאקומענטירט] [1] אנדערע מקורות זענען מער פארזיכטיג: לויט דעם וואס די ענגלישע ענציקלאפעדיע ברענגט פון דעם היסטאריקער אביעזר ראוויצקי, זענען די פערזענלעכע באציאונגען צווישן די צוויי געווען געשפאנט. [אומקלאר/מחלוקת] [11][17] מיר וועלן נאך זען אז אין ארגאניזאציע-ענינים זענען זיי טייל מאל געשטאנען אויף צוויי זייטן. [דאקומענטירט] [5]

אין דעם זעלבן יאר 1922, לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט ער אנגעפירט די סיגעטער חסידים אין קלויזנבורג ווען זיי האבן זיך אפגעטיילט פון דער ארטיגער ארטאדאקסישער קהלה, וועמענס רב, ר' משה שמואל גלאזנער, האט מסכים געווען מיט דעם ציוניזם. [דאקומענטירט] [5] די נייע קהלה, "עדת הספרדים קלויזנבורג", איז באלד געפירט געווארן פון ר' יקותיאל יהודה האלבערשטאם, דער שפעטערדיגער קלויזנבורגער רבי. [דאקומענטירט] [5] דאס ווייזט אז ער האט שוין דעמאלט געפירט סיגעטער חסידים אין אנדערע שטעט, פיר יאר פאר זיין ברודערס הסתלקות. [דאקומענטירט] [5]

אויך א פערזענלעכער צער איז געקומען אין די יארן. [דאקומענטירט] דעם י"א אלול תרפ"א, דעם 14טן סעפטעמבער 1921, איז נפטר געווארן א טאכטער פון אים, נאך יונג. [דאקומענטירט] [4][5] די ענגלישע און די העברעאישע ענציקלאפעדיע זאגן אז דאס איז געווען די עלטסטע טאכטער; די אידישע וויקיפעדיע זאגט אז זי איז געווען די יונגסטע, אז זי איז נפטר געווארן נישט חתונה געהאט, און אז זי ליגט אין סאטמאר. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5][6]

און דאן איז ער צוריק קיין אורשיווא. [דאקומענטירט] די ענגלישע און די העברעאישע ענציקלאפעדיע זאגן: אין 1922, נאך בערך אכט יאר אוועק פון שטאט. [דאקומענטירט] [4][5] די אידישע וויקיפעדיע זאגט אז ער האט געוואוינט אין סאטמאר זעקס יאר, און איז צוריק אין יאר תרפ"א. [אומקלאר/מחלוקת] [6] תרפ"א הייבט זיך אן אין האַרבסט 1920 און ענדיגט זיך אין זומער 1921, אזוי אז דער אונטערשייד איז בערך א יאר. [אומקלאר/מחלוקת] דער ארטיקל וועגן דער שטאט אליין זאגט אז זיין צווייטער אויפנטהאלט דארט איז געווען צווישן 1922 און 1925. [דאקומענטירט] [8]

ווען ער איז צוריק, איז אורשיווא שוין געווען אין טשעכאסלאוואקיי. [דאקומענטירט] [4] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט ער אין זיינע לעצטע חדשים אין אורשיווא, נאך די וואלן צום טשעכאסלאוואקישן פארלאמענט, צוזאמען מיט ר' יוסף צבי דושינסקי, אנגעפירט די רבנים פון קארפאטא-רוס קעגן דעם מונקאטשער רבס פלאן צו גרינדן אן אייגענעם ארטאדאקסישן ביורא, אויסער דער השגחה פון דעם ביורא אין פרעשבורג. [דאקומענטירט] [5] דאס איז דער ערשטער מאל וואס מיר זעען אים קלאר אויף דער אנדערער זייט פון מונקאטש. [דאקומענטירט]

2.4 רב אין קראלי (נאדיקארוי / קארעי), 1925–26; דעם ברודערס הסתלקות (1926) און די סיגעטער ירושה · 0:40:00–0:46:00

די צווייטע רבנות איז געווען אין קראלי. [דאקומענטירט] [1][4][5] אויף אונגאריש האט די שטאט געהייסן נאדיקארוי (Nagykároly), אויף רומעניש קארעי (Carei); אידן האבן גערופן "קראלי", אויסגערעדט "קרולע". [דאקומענטירט] [9] זי ליגט בערך פינף און דרייסיג קילאמעטער פון סאטמאר, נאענט צו דער אונגארישער גרעניץ, און פון 1871 איז זי פארבונדן מיט סאטמאר מיט א באן. [דאקומענטירט] [9] די אידישע וויקיפעדיע רופט זי "דער שטארק חסידישער שטאט קראלי". [דאקומענטירט] [6] ביז היינט איז ער באקאנט אויך אלס "דער קראלער רב". [דאקומענטירט] [4]

ווען איז ער געווארן רב אין קראלי? [אומקלאר/מחלוקת] דא זענען די מקורות זיך נישט מסכים, און מיר וועלן זיי ברענגען איינס נאך דאס אנדערע. [אומקלאר/מחלוקת] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט אז דעם ד' ניסן תרפ"ה, דעם 29סטן מערץ 1925, איז ער באשטימט געווארן פאר אב"ד אין קראלי, אויף דעם ארט פון ר' שאול בראך, און אז ער איז אריבער וואוינען אין שטאט אין חודש אדר תרפ"ו. [דאקומענטירט] [5] די ענגלישע ענציקלאפעדיע גיט דעם זעלבן דאטום פון באשטימונג, און זאגט אז ער איז אריבער "בערך א יאר שפעטער". [דאקומענטירט] [4] נאדלער אין דער ייוו"א, און די העברעאישע וויקיפעדיע אויף חסידות סאטמאר, שרייבן אז ער איז געווארן רב אין קראלי אין 1926. [אומקלאר/מחלוקת] [1][7] די אידישע וויקיפעדיע שרייבט אז ער האט פארלאזט ארשעווע שוין אין יאר תרפ"ד. [אומקלאר/מחלוקת] [6] און די ענציקלאפעדיע יודאיקא דערמאנט נישט קראלי ביים נאמען; זי זאגט נאר אז ער האט געדינט אין קהלות אין די קארפאטן און אין צפון-טראנסילוואניע. [אומקלאר/מחלוקת] [3]

ווי קען מען דאס פארשטיין? [אומקלאר/מחלוקת] 1925 און 1926 קענען ביידע זיין ריכטיג, אויב 1925 איז דער טאג פון דער באשטימונג און 1926 דער טאג ווען ער איז אנגעקומען. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5] תרפ"ד, וואס ענדיגט זיך אין זומער 1924, בלייבט א נוסח פאר זיך, און מיר האבן נישט געפונען קיין מקור וואס שטיצט עס. [אומקלאר/מחלוקת] [6] אויף דעם עקראן וועלן מיר שרייבן: באשטימט ניסן תרפ"ה, 1925; אריבער אדר תרפ"ו, 1926. [אומקלאר/מחלוקת]

ר' שאול בראך, דער פריערדיגער רב פון קראלי, איז לויט דער אידישער וויקיפעדיע דעמאלט געווארן רב אין קאשוי. [דאקומענטירט] [6] און לויט דעם זעלבן מקור, האט רבי יואל מיטגעברענגט קיין קראלי זיין ישיבה. [דאקומענטירט] [6] ווי פיל תלמידים זי האט געהאט אין קראלי, ווייסן מיר נישט. [דאקומענטירט]

צווישן דער באשטימונג און דעם אריבערפארן, איז געקומען א שווערער קלאפ. [דאקומענטירט] דעם ו' שבט תרפ"ו, דעם 21סטן יאנואר 1926, איז זיין עלטערער ברודער, ר' חיים צבי, דער סיגעטער רב, פלוצלינג נפטר געווארן. [דאקומענטירט] [4][5]

אט ווידער האט זיך געשטעלט די שאלה וואס איז געשטאנען אין 1904: ווער וועט זיצן אויף דעם סיגעטער שטול? [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האבן די פירער פון דער קהלה פארגעשלאגן צו באשטימען רבי יואל אויף זיין ברודערס ארט. [דאקומענטירט] [5] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז "א סך פון זיינע חסידים" האבן דאס פארגעשלאגן. [דאקומענטירט] [4] אבער די אלמנה, די סיגעטער רביצין, האט זיך קעגנגעשטעלט, און האט געפאדערט אז איר זון, ר' יקותיאל יהודה, דעמאלט פערצן יאר אלט, זאל ירשענען זיין פאטער, ווי דער מנהג איז. [דאקומענטירט] [5] דער מנהג האט געוואונען, און דער יונגער בחור האט באקומען אלע דריי שטעלעס פון זיין פאטער. [דאקומענטירט] [4][15] דער היסטאריקער מיכאל זילבער האט, ווי מיר האבן געזען אין קאפיטל 1, באשריבן דעם פרינציפ פון ירושה אין סיגעט ווי פעסט איינגעשטעלט. [דאקומענטירט] [15]

וועגן דעם עלטער פון דעם בחור זענען אויך פאראן צוויי נוסחאות. [אומקלאר/מחלוקת] רוב מקורות זאגן פערצן; איינער זאגט צוועלף; און זיין געבורט-יאר ווערט געגעבן 1911 אדער 1912. [אומקלאר/מחלוקת] [1][4][15] לויט דער ענגלישער און דער העברעאישער ענציקלאפעדיע, האט מען געבראכט קיין סיגעט דעם ברבשטער רב, ר' יקותיאל יהודה גראס, ער זאל זיין דער לערער פון דעם יונגן רב, און למעשה דער רב פון שטאט. [דאקומענטירט] [4][5]

וואס איז געשען מיט די חסידים? [דאקומענטירט] די ענגלישע ענציקלאפעדיע שרייבט אז רוב חסידים האבן זיך געווענדט צו רבי יואל, וואס איז געווארן דער רבי פון דער דינאסטיע "אין אלעם חוץ דעם טיטל". [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט: "למעשה, ירש רבי יואל את האדמו"רות, וחסידי סיגט החלו להישמע לו". [דאקומענטירט] [5] די העברעאישע וויקיפעדיע אויף חסידות סאטמאר זעט דאס ווי דער סוף פון א פראצעס וואס האט זיך אנגעהויבן מיט טריאנאן. [דאקומענטירט] [7] און זילבער ענדיגט, ווי מיר האבן שוין געהערט, אז די השפעה פון דער משפחה איז געבליבן באגרעניצט צו דער שטאט סיגעט – ביז יואל איז אויפגעשטאנען. [דאקומענטירט] [15]

א טייל מקורות מאלן אבער אן אנדער בילד. [אומקלאר/מחלוקת] דער ענגלישער ארטיקל וועגן חסידות סאטמאר שרייבט אז אין סיגעט האט מען אים אנגענומען נאר ווי א מין אפוטרופס-פירער, אז מען האט אים דארט זייער געשעצט אבער נישט ליב געהאט, און אז ער און זיין מוטער האבן פארלאזט סיגעט. [אומקלאר/מחלוקת] [11] דיביידע בילדער גייען נישט צוזאמען, און מיר לאזן זיי שטיין זייט ביי זייט. [אומקלאר/מחלוקת]

די משפחה-בענדער זענען אבער געבליבן. [דאקומענטירט] אין יאר תר"ץ, 1930, לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט א טאכטער פון רבי יואל חתונה געהאט מיט איר שוועסטערקינד, דעם יונגן סיגעטער רב, ר' יקותיאל יהודה. [דאקומענטירט] [5] די אידישע וויקיפעדיע רופט דעם איידעם מיט אן אנדער נאמען, ר' זלמן לייב טייטלבוים. [אומקלאר/מחלוקת] [6] א יאר נאך דער חתונה, דעם א' ניסן תרצ"א, דעם 19טן מערץ 1931, איז די יונגע פרוי נפטר געווארן. [דאקומענטירט] [4][5] לויט דער אידישער וויקיפעדיע ליגט זי אין סיגעט. [דאקומענטירט] [6] אויך זיין יונגערער פלימעניק, ר' משה, וועלכער איז שפעטער געווארן דער צווייטער סאטמארער רבי, איז דעמאלט, אין 1926, געבליבן א יתום, און איז טייל געצויגן געווארן ביי זיין פעטער.

[דאקומענטירט] [11]

וויאזוי האט ער אליין געקוקט אויף די יארן אין קראלי? [טראדיציאנעלער באריכט] די אידישע וויקיפעדיע דערציילט אז ער האט שפעטער געזאגט אז די בעסטע יארן זיינע זענען געווען אין קראלי: א קליינע קהלה, ווייניג שטערונגען, און – ווייל דער פריערדיגער רב האט אלעס צוגעשטעלט – האט ער געקענט "רואיג זיצן און דינען דעם אייבערשטן". [טראדיציאנעלער באריכט] [6] דער ארטיקל אליין באצייכנט אז עס פעלט דא א מקור, און מיר ברענגען עס נאר אלס א חסידישע מסורה. [אומקלאר/מחלוקת]

[6] דאס זעלבע ארטיקל שרייבט אז אין קראלי איז ער געווארן איינער פון די גרעסטע חסידישע פירער אין אייראפע.

[טראדיציאנעלער באריכט] [6]

2.5 די סאטמארער רבנות-מחלוקת 1928–1934: וואלן, בראשורן, דער הסכם פון 1930 · 0:46:00–0:51:00

דעם א׳ סיון תרפ"ח, דעם 20סטן מאי 1928, איז אין סאטמאר נפטר געווארן דער רב, ר׳ אליעזר דוד גרינוואלד. [דאקומענטירט] [4][5] די אידישע וויקיפעדיע שרייבט: "פלוצלינג". [דאקומענטירט] [6] צום צווייטן מאל אין אכט יאר איז די סאטמארער רבנות געשטאנען ליידיג, און צום צווייטן מאל האבן זיינע אנהענגער פארגעשטעלט זיין נאמען. [דאקומענטירט] [4]

דאס מאל איז דער אויסגאנג געווען אנדערש, אבער נישט גרינג. [דאקומענטירט] לויט דער ענגלישער און דער העברעאישער ענציקלאפעדיע, זענען פארגעקומען דריי שטימונגען. [דאקומענטירט] [4][5] דעם 11טן יוני 1928 האט א קאמיטעט וואס דער פארשטאנד פון דער ארטאדאקסישער קהלה האט צוזאמענגערופן, אים אויסגעוויילט מיט ניינצן שטימען קעגן פינף, און צוויי האבן זיך אפגעהאלטן. [דאקומענטירט] [4][5] נאך א לאנגן קריג האבן די צדדים באשלאסן צו לאזן שטימען אלע מיטגלידער פון דער קהלה. [דאקומענטירט] [4] די וואלן זענען פארגעקומען דעם 9טן אויגוסט 1928: 437 שטימען פאר אים, 331 קעגן. [דאקומענטירט] [4][5] די קעגנער האבן נישט אנגענומען דעם רעזולטאט, און דעם 27סטן סעפטעמבער 1928 האבן 779 שטימען אים ווידער באשטעטיגט, און נאר איינער האט געשטימט קעגן. [דאקומענטירט] [4][5] די אידישע וויקיפעדיע, וואס רעדט מיטן קול פון זיינע חסידים, רעכנט "צוויי מאל וואלן און צוויי דין תורות", ווי ער האט אלעמאל געוואונען.

[אומקלאר/מחלוקת] [6]

דער פרעזידענט פון דער קהלה, חיים פרוינד, און עטליכע מיטגלידער פון פארשטאנד זענען געווען נאענטע אנהענגער פון אים. [דאקומענטירט] [4] זיינע קעגנער האבן זיי באשולדיגט אז זיי האבן פאלשירט דעם וואל, דורך געבן און צונעמען דאס רעכט צו שטימען לויט וואס עס האט זיך געפאסט פאר זייער קאנדידאט. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5] דאס איז די טענה פון איין צד, און מיר האבן נישט געזען קיין דאקומענט וואס באשטעטיגט אדער ווידערלייגט עס. [אומקלאר/מחלוקת]ביידע צדדים האבן זיך געלאדנט ביי בתי דינים און זיך באקלאגט ביי דער רעגירונג. [דאקומענטירט] [4][5]

ביידע צדדים האבן אויך געדרוקט בראשורן. [דאקומענטירט] אין 1929 האט דער צד פון פרוינד ארויסגעגעבן א ספר מיטן נאמען "מלחמת מצוה החדש", און די קעגנער – א בראשור מיטן נאמען "שפת אמת". [דאקומענטירט] [3][4] די ענציקלאפעדיע יודאיקא רעכנט ביידע אין איר ביבליאגראפיע, און שרייבט דעם צווייטן צו צו א מחבר מיטן נאמען י. שפערבער. [דאקומענטירט] [3] מיר האבן נישט געזען די ביידע בראשורן גופא; זיי זענען די הויפט-מקורות צו דער מחלוקת, און מען דארף זיי זוכן אין די ביבליאטעקן. [דאקומענטירט] [13]

דעם 10טן דעצעמבער 1929, ווען א סך האבן נאך אלץ נישט אנגענומען דעם רעזולטאט, האבן זיינע אנהענגער זיך אפגעטיילט און געגרינדעט אן אייגענע קהלה, מיט אים אלס אב"ד. [דאקומענטירט] [4][5] לויט דער ענגלישער ענציקלאפעדיע, האט די מורא צו פארלירן די מיטגליד-געלטער געבראכט דעם אנדערן צד צו פארהאנדלען. [דאקומענטירט] [4] א הסכם איז געשלאסן געווארן אין 1930, און ער איז איינגעלאדנט געווארן צו זיין דער רב פון סאטמאר. [דאקומענטירט] [4][5] וועגן דעם דאטום פון הסכם זענען די מקורות זיך נישט מסכים: די ענגלישע ענציקלאפעדיע גיט דעם 11טן יוני 1930; די העברעאישע וויקיפעדיע – דעם 11טן פעברואר 1930. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5]

אבער ער איז נישט געקומען. [דאקומענטירט] לויט דער ענגלישער ענציקלאפעדיע, האט ער נישט געוואלט אננעמען די שטעלע ביז ער איז נישט געווען זיכער אין דער שטיצע פון דעם קהל-ראט, און דאס האט גענומען דריי און א האלב יאר. [דאקומענטירט] [4] די העברעאישע וויקיפעדיע שרייבט קורץ: "ונותר בקרולי" – ער איז געבליבן אין קראלי. [דאקומענטירט] [5]

ווי שטארק איז די מחלוקת געווען? [אומקלאר/מחלוקת] דער זשורנאליסט שען, וואס האט געשריבן אין 1935, באשרייבט – לויט דער העברעאישער איבערזעצונג אין דער העברעאישער וויקיפעדיע – א קאמף וואס האט אויפגעטרייסלט דעם אידישן ציבור מער ווי זעקס יאר, מיט שארפע מיטלען און אן קיין רחמנות אויף די קעגנער. [אומקלאר/מחלוקת] [5][12] די העברעאישע

וויקיפעדיע ברענגט אויך שווערע באשולדיגונגען פון זיינע קעגנער קעגן זיינע חסידים; דאס זענען באשולדיגונגען פון איין צד, וואס שטייען נאר אין יענעם מקור. [אומקלאר/מחלוקת] [5] די ענציקלאפעדיע יודאיקא, פון דער אנדערער זייט, שרייבט אז די חסידים פון אנדערע צדיקים און די ציוניסטישע קרייזן זענען געווען די וואס האבן זיך קעגנגעשטעלט צו אים מיט אלימות. [אומקלאר/מחלוקת] [3] אזוי באשולדיגן די מקורות ביידע צדדים. [אומקלאר/מחלוקת] א פולערע באהאנדלונג פון די קריטישע מיינונגען קומט אין קאפיטל 9. [דאקומענטירט]

אויך זיין אוועקגיין פון קראלי איז נישט געווען רואיג. [דאקומענטירט] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, האט ער באשטימט אלס זיין ממלא מקום ר׳ שמואל גראס, אבער די שטעלע האט געוואונען ר׳ אברהם אביש הורוויץ, און עס איז אויסגעבראכן א לאנגע מחלוקת: אויף איין זייט דער סאטמארער רב מיט דער הילף פון ר׳ שאול בראך; אויף דער אנדערער – די רביים פון ספינקא, וואס איז געווען ר׳ אברהם אבישס שווער, פון וויזשניץ און פון מונקאטש. [דאקומענטירט] [5]

אזוי ווערט פארשטענדלעך פארוואס די מקורות געבן צוויי פארשידענע יארן פאר זיין סאטמארער רבנות. [אומקלאר/מחלוקת] טשיקי און די ענציקלאפעדיע יודאיקא שרייבן אז ער האט איבערגענומען די שטעלע אין 1928; נאדלער שרייבט אז ער האט זי געקענט פארנעמען ערשט אין 1934. [אומקלאר/מחלוקת] [1][2][3] ביידע זענען ריכטיג: אויסגעוויילט אין 1928, אנגעקומען אין 1934. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5] אין די זעקס יאר צווישן זיי איז ער געווען דער רב פון קראלי. [דאקומענטירט] [4][5]

2.6 רב אין סאטמאר 1934–1944: די ישיבה, דער באזוך אין ירושלים 1932, צער אין שטוב און די צווייטע חתונה · 0:51:00–0:55:00

איידער ער איז אנגעקומען קיין סאטמאר, האט זיין נאמען שוין דערגרייכט ווייטער. [דאקומענטירט] אין אויגוסט 1932 האט ער באזוכט ירושלים. [דאקומענטירט] [4][5] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע, איז ער געקומען איינווייען א בית תמחוי לזכר זיין עלטסטער טאכטער. [דאקומענטירט] [5] יענע צייט, נאך דער הסתלקות פון ר׳ יוסף חיים זאנענפעלד, האט א גרופע אין ירושלים געוואלט אים באשטימען פאר רב פון דער אשכנזישער קהלה. [דאקומענטירט] [4][5] די ענגלישע ענציקלאפעדיע רופט זי "א קליינע פארטיי"; די העברעאישע וויקיפעדיע שטעלט זי אין דער אגודת ישראל אין ירושלים. [אומקלאר/מחלוקת] [4][5] אויסגעוויילט איז געווארן ר׳ יוסף צבי דושינסקי. [דאקומענטירט] [4][5]

דעם י"ב אדר תרצ"ד, דעם 27סטן פעברואר 1934, איז ער אנגעקומען קיין סאטמאר אלס איר רב. [דאקומענטירט] [4][5] די ישיבה וואס ער האט דארט געפירט איז געווארן די גרעסטע אין שטאט: 334 תלמידים, לויט דער ענגלישער ענציקלאפעדיע מער ווי אין די אנדערע דריי ישיבות צוזאמען. [דאקומענטירט] [4][5] די העברעאישע וויקיפעדיע אויף דער שטאט רופט זי א מאגנעט פאר תלמידים פון דער גאנצער געגנט. [דאקומענטירט] [10] ווער עס האט דארט געזאגט שיעורים און ווי די ישיבה איז געווען אויסגעשטעלט, שטייט נישט אין די מקורות וואס מיר האבן געזען. [דאקומענטירט] וויפל אידן האבן דעמאלט געוואוינט אין סאטמאר? [דאקומענטירט] לויט טשיקי, האט די שטאט אין 1941 געציילט 12,960 אידן, כמעט א פערטל פון אלע איינוואוינער. [דאקומענטירט] [2] די ענגלישע ענציקלאפעדיע אויף דער שטאט רעכנט פאר 1930 פינף גרויסע שולן און בערך צוואנציג שטיבלעך. [דאקומענטירט] [10] אין דער זעלבער שטאט האבן אויך געווירקט אנדערע חסידישע פיגורן, ווי ר׳ אהרן ראטה, דער מחבר פון "שומר אמונים", און דער ביקסאדער רבי, ר׳ אליעזר פיש, וואס האט דארט געפירט א ישיבה ביזן חורבן. [דאקומענטירט] [2][10]

זיין השפעה איז געווען ברייטער ווי די שטאט. [דאקומענטירט] אין 1939 האט א קארעספאנדענט פון דער צייטונג "הצופה" געשריבן: "השפעתו פרושה על פני כל רוסיה הקארפאטית המשתייכת לרומניה. בכל המחוז הוא ממנה רבנים, שוחטים וגבאים." [דאקומענטירט] [5][14] לויט דער העברעאישער וויקיפעדיע איז ער אויך געשטאנען אין שפיץ פון דעם צענטראלן ביורא פון די ארטאדאקסישע קהלות אין טראנסילוואניע; דער מקור גיט אבער נישט קיין דאטעס. [דאקומענטירט] [5] נאדלער שרייבט אז דער ספר "ויואל משה" איז געשריבן געווארן במשך א לאנגער צייט, פון 1932 אן; אנדערע היסטאריקער האלטן אז דאס עיקר שרייבן איז געווען אין די 1950ער יארן. [אומקלאר/מחלוקת] [1][16]

אין שטוב זענען געקומען שווערע יארן. [דאקומענטירט] דעם ה׳ שבט תרצ"ו, דעם 29סטן יאנואר 1936, איז נפטר געווארן זיין ערשטע רביצין, די טאכטער פון ר׳ אברהם חיים הורוויץ. [דאקומענטירט] [4][5] לויט דער אידישער וויקיפעדיע, איז זי באגראבן

געווארן אין סאטמאר. [דאקומענטירט] [6] פון די דריי טעכטער האבן צוויי שוין דעמאלט נישט געלעבט. [דאקומענטירט] [4]

דעם י"ג אלול תרצ"ז, דעם 20סטן אויגוסט 1937, האט ער חתונה געהאט צום צווייטן מאל. [דאקומענטירט] [4][5] די רביצין איז געווען א יתומה, א טאכטער פון ר' אביגדור שפירא פון טשענסטחוב, האלב אזוי אלט ווי ער. [דאקומענטירט] [4][5] די אידישע וויקיפעדיע לייגט צו אז די חתונה איז געווען אין טשעבין, ביי קראקא, אז דער טשעבינער רב איז געווען מסדר קידושין, און אז איר פאטער איז געווען אן אייניקל פון דעם שרף פון מאגעלניצע און פון דעם "מאור ושמש". [טראדיציאנעלער באריכט] [6] קינדער האבן זיי נישט געהאט. [דאקומענטירט] [4][5]

אזוי שטייט ער אין זומער 1940, דריי און פופציג יאר אלט: רב פון א גרויסער שטאט, ראש ישיבה פון דער גרעסטער ישיבה אין דער געגנט, און דער פירער פון א חסידות וואס ציט זיך איבער גרעניצן. [דאקומענטירט] [1][4][5] ער איז דעמאלט שוין באקאנט ווי איינער פון די שטארקסטע קולות קעגן דעם ציוניזם. [דאקומענטירט] [1] אבער דעם 30סטן אויגוסט 1940, אין ווין, וועט א נייער אפמאך ווידער ענדערן די מאפע – און מיט איר, דאס לעבן פון דעם גאנצן אידנטום פון סאטמאר. [דאקומענטירט] [4]

2. בילדער און פילם-מאטעריאל

כללים פאר אלע בילדער אין דעם קאפיטל: נאר מענער; קיין פרויען, אויך נישט אין המון-בילדער, אויף געמעלן אדער אין הינטערגרונט; קיין קירכן, טורעמס מיט צלמים אדער קריסטלעכע סימנים – דער הויפט-פלאץ פון סאטמאר און דער צענטער פון קראלי האבן גרויסע קירכן, און ביי יעדער שטאט-פאנאראמע זאל מען זיי אויסשניידן אדער נעמען אן אנדער בליק; קיין סטאטועס אדער דענקמעלער פון מענטשן. פון רבי יואל אין די יארן 1905–1940 זענען באקאנט נאר זייער ווייניג פאטאגראפיעס; מען זאל נוצן נאר א בילד וואס זיין מקור און יאר זענען באשטעטיגט, און סיי ווי נישט נוצן קיין בילד פון אמעריקע אלס "קראלי" אדער "סאטמאר".

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
1	2.1	מאפע-אנימאציע: סיגעט ← ראדאמישל (1904) ← סאטמאר (1905)	אייגענע אנימירטע מאפע לויט 4.1 אונטן	
2	2.1	ראדאמישל ווילקי היינט: גאסן, דער אלטער אידישער בית החיים	Wikimedia Commons ("Radomyśl Wielki"); Virtual Shtetl (POLIN Museum) – Radomyśl Wielki; אייגענע פילמירונג	נאר מענער אדער ליידיג; קיין קירך
3	2.1	בעלז: אלטע בילדער פון דעם בעלזער הויף און בית המדרש	Yad Vashem Photo Archive; ANU – Museum of the Jewish People Photo Collection	נאר צו ווייזן מיטן [טראדיציאנעלער באריכט] - צייכן (איין מקור)
4	2.1	סאטמאר פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה: גאסן, באן-סטאנציע, דער טייך סאמעש	Fortepan (CC BY-SA) – זוכן "Szatmárnémeti"; Arcanum (Hungaricana) פאסטקארטלעך-זאמלונג; Library of Congress – Prints and Photographs	יעדעס בילד דורכקוקן פאר פרויען און קירך-טורעמס
5	2.1	די גרויסע שול אין סאטמאר (Sinagoga Mare, Satu Mare), דרויסן און אינעווייניג	Wikimedia Commons ("Great Synagogue Satu Mare"); די אידישע קהלה פון Satu Mare; אייגענע פילמירונג	די שול איז געבויט געווארן פאר זיין צייט; נישט זאגן אז ער האט דארט געדאוונט

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
6	2.1	צענזוס-גראפיק פון סאטמארער אידן: 1869 / 1890 / 1910 / 1941	אייגענע גראפיק לויט [2]	זען 4.4
7	2.1	שער-בלאט פון "שבט מיהודה" (ר' יהודה גרינוואלד)	HebrewBooks.org; NLI	
8	2.2	אירשאווא היינט: דער טייך, די בערג ארום, אלטע הייזער	Wikimedia Commons ("Irshava"); אייגענע דראון-פילמירונג	נאטור; קיין קירכן
9	2.2	אלטע מאפע פון בערעג/אונג קאונטי מיט אילאשווא, בילקע און מונקאטש	Arcanum Maps (Habsburg military survey, 3rd survey); David Rumsey Map Collection	
10	2.2	אידן פון קארפאטא-רוס פאר דער מלחמה: מענער אין שטעטל, ביים בית המדרש	Yad Vashem Photo Archive; YIVO Archives – Roman Vishniac (Subcarpathian Rus), נאר בילדער מיט מענער און ייִנגלעך; USHMM Photo Archives	קיין פרויען אין הינטערגרונט
11	2.2	א לערנענדע ישיבה (אלגעמיין, פון יענע יארן אין דער געגנט), שטענדערס, ספרים	YIVO Archives; ANU; Yad Vashem	נישט אנגעבן אז דאס איז זיין ישיבה
12	2.2	ערשטע וועלט-מלחמה: גאליציאנער פליטים אויף דער באן, אידישע סאלדאטן (מענער)	Österreichische Nationalbibliothek – Bildarchiv Austria; Europeana 1914–1918; Fortepan	נאר מענער; קיין קריסטלעכע סימנים אויף פאנען
13	2.3	מאפע-אנימאציע: טריאנאן – די נייע גרעניצן 1920 (רומעניע, טשעכאסלאוואקיי, אונגארן)	אייגענע אנימירטע מאפע; פאר רעפערענץ: Library of Congress / Arcanum מאפעס פון 1920	זען 4.1
14	2.3	שער-בלאט פון "קרן לדוד" (ר' אליעזר דוד גרינוואלד)	HebrewBooks.org; NLI	
15	2.3	גרויסווארדיין און טשאפ (Čop) היינט: באן-סטאנציע, אלטע גאסן	Wikimedia Commons ("Chop railway station", "Oradea")	קיין קירכן
16	2.3	דער מונקאטשער רב, ר' חיים אלעזר שפירא – באקאנטע פאטאגראפיעס; שער-בלאט פון "מנחת אלעזר"	Wikimedia Commons; NLI; HebrewBooks.org	
17	2.3	די דעקלאראציע פון טשאפ 1922 (אויב געפונען) מיט די אונטערשריפטן	NLI – Ephemera Collection; JPress (צייטונגען פון זומער 1922)	נאר נאכן געפינען דאס ארגינעל
18	2.3	קלויזנבורג: אלטע בילדער פון דער אידישער קהלה	Fortepan ("Kolozsvár"); Yad Vashem	קיין קירכן
19	2.4	קראלי (Carei) היינט: די רעסטאווירטע שול, די גאסן, די באן-סטאנציע (געבויט 1910–12)	Wikimedia Commons ("Carei synagogue", "Carei railway station"); אייגענע פילמירונג	דער שלאס און די קירכן אין צענטער – נישט אין בליק

#	אונטער-טייל	וואס צו ווייזן	וואו צו באקומען	באמערקונג
20	2.4	שער-בלאט פון "עצי חיים" (ר׳ חיים צבי טייטלבוים)	HebrewBooks.org; NLI	
21	2.4	דער אהל פון די סיגעטער רביים אין סיגעט	Wikimedia Commons; JewishGen KehilaLinks – Sighet; אייגענע פילמירונג	די זעלבע בילדער ווי אין קאפיטל 1, נייע בליקן
22	2.4	דיאגראם: "די סיגעטער ירושה 1926"	אייגענע גראפיק לויט 4.3	נאר נעמען פון מענער
23	2.5	צייטונג-בלעטער פון 1928–1930 וועגן די סאטמארער וואלן	NLI – JPress; Arcanum ADT (אונגארישע צייטונגען אין רומעניע, למשל "Szamos"); דער טראנסילוואנישער אידישער פרעסע	נאר נאכן געפינען; נישט ווייזן בילדער פון פרויען אויף דער זעלבער זייט
24	2.5	שער-בלעטער: "מלחמת מצוה החדש" (1929) און "שפת אמת" (1929)	NLI (קאטאלאג); HebrewBooks.org; דער ביבליאטעק פון YIVO	ביידע זענען נאך נישט געזען
25	2.5	גראפיק: דריי שטימונגען 1928	אייגענע גראפיק לויט 4.4	
26	2.5	פראטאקאלן פון דער סאטמארער קהלה (1852–1944), אויב זיי זענען דא	Romanian National Archives – Satu Mare County branch (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Satu Mare); Central Archives for the History of the Jewish People (Jerusalem)	א פארשונגס-ליניע
27	2.6	ירושלים אין די 1930ער יארן: די אלטע שטאט, מאה שערים, מענער אין גאס	Library of Congress – Matson Photograph Collection; NLI	נאר מענער; קיין קירכן/צלמים
28	2.6	ר׳ יוסף צבי דושינסקי און ר׳ יוסף חיים זאנענפעלד – באקאנטע פאטאגראפיעס	NLI; Wikimedia Commons	
29	2.6	אידישע יִינגלעך אין סאטמאר ארום 1930	YIVO Encyclopedia, "Satu Mare" – related media ("Orthodox boys at a summer camp, Satu Mare, ca. 1930")	נאכקוקן די רעכט ביי YIVO Archives
30	2.6	צייטונג "הצופה" 1939 – דער באריכט וועגן זיין השפעה	NLI – JPress	נאר נאכן געפינען דאס בלאט
31	2.6	טשענסטחוב / טשעבין: אלטע בילדער פון דער אידישער קהלה	Yad Vashem; Virtual Shtetl (POLIN)	נאר מענער
32	2.6	איבערגאנג: מאפע – די ליניע פון ווינער אורטייל 1940	אייגענע מאפע	גייט אריבער אין קאפיטל 3

3. אויפשריפטן אויפן עקראן

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
1	2.0	קאפיטל 2 · די רבנות אין אורשיווא און סאטמאר · 1904–1940	
2	2.1	קעסט אין ראדאמישל (גאליציע) · "מער ווי א יאר" אדער "געציילטע יארן"	[4][5][6] – מחלוקת
3	2.1	ח' אלול תרס"ה · 8 סעפטעמבער 1905 · סאטמאר	[4][5]
4	2.1	סאטמאר · Szatmárnémeti · Satu Mare (רומעניע)	[10]
5	2.1	אידן אין סאטמאר: 1869 – 1,357 · 1890 – 3,427 · 1910 – 7,194 · 1941 – 12,960	[2] (Csíki, YIVO)
6	2.1	"דער סאטמארער רבי" – שוין פון 1905 (Dezső Schön)	[4][5][12]
7	2.1	חסידות סאטמאר: געגרינדעט 1905 אדער 1928?	[1][7] – מחלוקת
8	2.2	אורשיווא · ארשעווע · Ilosva · היינט Irshava (אוקראינע)	[4][6][8]; YIVO שרייבט "Orsova"
9	2.2	רב אין אורשיווא · תרע"א · 1911	[1][4][5]
10	2.2	"חסידי אורשיווא"	[7]
11	2.2	ערשטע וועלט-מלחמה · צוריק קיין סאטמאר: 1914 / תרע"ה	[4][6]
12	2.2	סאטמאר 1914: בערך 2,000 פליטים פון גאליציע · 400–500 סאטמארער אידן אין מיליטער	[10]
13	2.2	"דער ארשעווער בית המדרש"	[6] – [טראדיציאנעלער באריכט]
14	2.3	15 אפריל 1919 – רומעניע נעמט איין סאטמאר · 4 יוני 1920 – טריאנאן	[9][10]
15	2.3	ר' יהודה גרינוואלד, בעל "שבט מיהודה" · נפטר 9 מערץ 1920	[4][5]
16	2.3	ר' אליעזר דוד גרינוואלד, בעל "קרן לדוד" · רב אין סאטמאר 1920–1928	[2][4][6]
17	2.3	גרויסווארדיין 1920 · טשאפ, זומער 1922 – "זיין אונטערשריפט איז געשטאנען ערשט" (Nadler)	[1][5]
18	2.3	קלויזנבורג 1922 – "עדת הספרדים קלויזנבורג"	[5]
19	2.3	צוריק קיין אורשיווא: 1922 (אדער תרפ"א) · נאך 8 יאר (אדער 6)	[4][5][6] – מחלוקת
20	2.4	קראלי · Nagykároly · Carei (רומעניע) · "דער קראלער רב"	[4][9]
21	2.4	באשטימט: ד' ניסן תרפ"ה · 29 מערץ 1925 · אריבער: אדר תרפ"ו · 1926	[4][5]; אנדערע: 1926 [1][7], תרפ"ד [6]
22	2.4	ר' שאול בראך – פריערדיגער רב פון קראלי, שפעטער רב אין קאשוי	[5][6]
23	2.4	ו' שבט תרפ"ו · 21 יאנואר 1926 · הסתלקות פון ר' חיים צבי טייטלבוים, דער סיגעטער רב	[4][5]
24	2.4	ממלא מקום אין סיגעט: ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים, אלט 14 (טייל: 12)	[4][5][15] – מחלוקת וועגן עלטער
25	2.4	"רבי אין אלעם חוץ דעם טיטל"	[4][5]; אנדער נוסח: [11]
26	2.5	א' סיון תרפ"ח · 20 מאי 1928 · הסתלקות פון ר' אליעזר דוד גרינוואלד	[4][5]

#	אונטער-טייל	אויפשריפט	מקור / באמערקונג
27	2.5	11.6.1928: 19 פאר, 5 קעגן, 2 אפגעהאלטן · 9.8.1928: 437 פאר, 331 קעגן · 27.9.1928: 779 פאר, 1 קעגן	[4][5]
28	2.5	1929: "מלחמת מצוה החדש" · "שפת אמת" (י. שפערבער)	[3][4]
29	2.5	10 דעצעמבער 1929 – אן אייגענע קהלה	[4][5]
30	2.5	הסכם: 11 יוני 1930 (ענגליש) / 11 פעברואר 1930 (העברעאיש)	[4][5] – מחלוקת
31	2.5	אויסגעוויילט 1928 · אנגעקומען 1934	[1][2][3][4]
32	2.6	ירושלים · אויגוסט 1932	[4][5]
33	2.6	י"ב אדר תרצ"ד · 27 פעברואר 1934 · רב אין סאטמאר	[4][5]
34	2.6	די ישיבה אין סאטמאר: 334 תלמידים	[4][5]
35	2.6	"השפעתו פרושה על פני כל רוסיה הקארפאטית..." – הצופה, 1939	[5][14]
36	2.6	ה' שבט תרצ"ו · 29 יאנואר 1936 – הסתלקות פון דער ערשטער רביצין	[4][5]
37	2.6	י"ג אלול תרצ"ז · 20 אויגוסט 1937 – צווייטע חתונה	[4][5]
38	2.6	30 אויגוסט 1940 · ווין → קאפיטל 3	[4]

4. מאפעס, צייט-ליניע און דיאגראמען

4.1 מאפע: סאטמאר, אורשיווא, קראלי – די מסעות 1905–1934

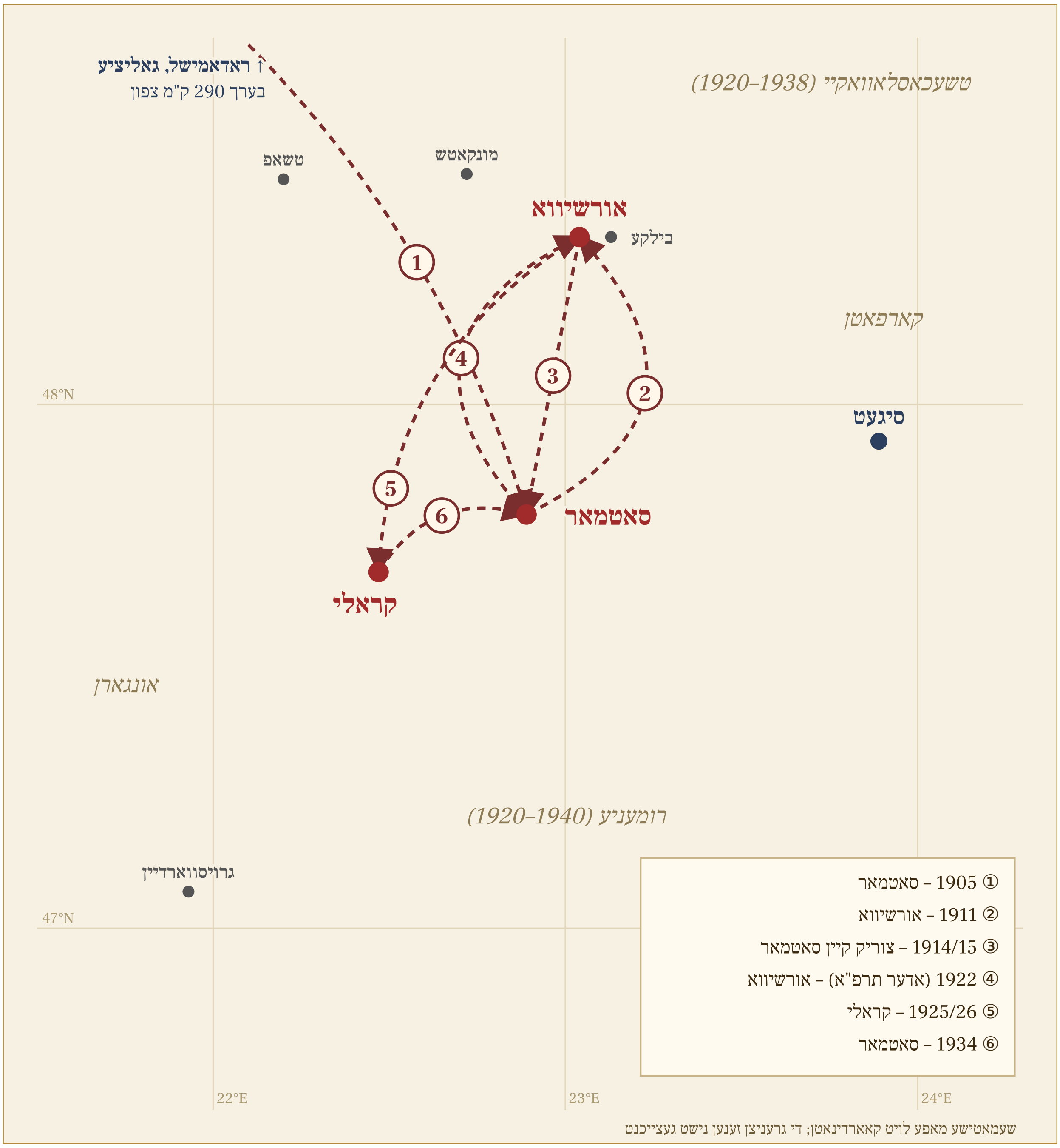

די מסעות פון רבי יואל 1905–1934. די יארן פון ③, ④ און ⑤ זענען מחלוקת (זעט דעם טעקסט און טאבעלע 4.5).

4.2 צייט-ליניע פון די רבנות-שטעלעס (צו ווייזן ביים סוף פון 2.5, און ווידער אין 2.6)

יאר	געשעעניש	סימן
1904	קעסט אין ראדאמישל ("מער ווי א יאר" / "געציילטע יארן")	[אומקלאר/מחלוקת]
1905	ח' אלול: באזעצט זיך אין סאטמאר; א בית המדרש	[דאקומענטירט]
1906	12 סעפטעמבער: הסתלקות פון ר' בערעצ לייפער	[דאקומענטירט]
1911	רב אין אורשיווא (ספירת העומר תרע"א); קעגנערשאפט פון בילקע	[דאקומענטירט]

יאר	געשעעניש	סימן
1914 / תרע"ה	ערשטע וועלט-מלחמה: צוריק קיין סאטמאר	[אומקלאר/מחלוקת]
1919	15 אפריל: רומעניע נעמט איין סאטמאר; 19 אפריל: קראלי	[דאקומענטירט]
1920	9 מערץ: הסתלקות פון ר' יהודה גרינוואלד; ר' אליעזר דוד גרינוואלד ווערט רב; 4 יוני: טריאנאן; אסיפה אין גרויסווארדיין	[דאקומענטירט]
1921	14 סעפטעמבער: הסתלקות פון א טאכטער (עלטסטע אדער יונגסטע)	[אומקלאר/מחלוקת]
1922	טשאפ (זומער); קלויזנבורג; צוריק קיין אורשיווא (אדער תרפ"א)	[דאקומענטירט] / [אומקלאר/מחלוקת]
1925	29 מערץ (ד' ניסן תרפ"ה): באשטימט פאר רב אין קראלי (אדער: תרפ"ד / 1926)	[אומקלאר/מחלוקת]
1926	21 יאנואר: הסתלקות פון ר' חיים צבי; אדר תרפ"ו: אריבער קיין קראלי	[דאקומענטירט]
1928	20 מאי: הסתלקות פון ר' אליעזר דוד גרינוואלד; דריי שטימונגען (יוני, אויגוסט, סעפטעמבער)	[דאקומענטירט]
1929	בראשורן; 10 דעצעמבער: אן אייגענע קהלה	[דאקומענטירט]
1930	הסכם (יוני אדער פעברואר); א טאכטער חתונה מיט דעם סיגעטער רב	[אומקלאר/מחלוקת] / [דאקומענטירט]
1931	19 מערץ: הסתלקות פון דער טאכטער	[דאקומענטירט]
1932	אויגוסט: באזוך אין ירושלים	[דאקומענטירט]
1934	27 פעברואר (י"ב אדר תרצ"ד): אנגעקומען קיין סאטמאר	[דאקומענטירט]
1936	29 יאנואר: הסתלקות פון דער ערשטער רביצין	[דאקומענטירט]
1937	20 אויגוסט: צווייטע חתונה	[דאקומענטירט]
1939	"הצופה": זיין השפעה אויף גאנץ קארפאטא-רוס אין רומעניע	[דאקומענטירט]
1940	30 אויגוסט: דער צווייטער ווינער ארטייל (קאפיטל 3)	[דאקומענטירט]

4.3 דיאגראם: די סיגעטער ירושה, 1926 (צו ווייזן אין 2.4)

- **ר' חנניה יום טוב ליפא טייטלבוים, דער "קדושת יום טוב"** (נפטר 1904) – זיינע צוויי זין:
- ← **ר' חיים צבי**, דער "עצי חיים" – רב און רבי אין סיגעט 1904–1926; זיינע זין:
- ← ← **ר' יקותיאל יהודה** (14 יאר אלט; טייל: 12) – באקומט אלע דריי שטעלעס לויטן מנהג; לערער און רב בפועל: ר' יקותיאל יהודה גראס פון ברבשט [4][5]
- ← ← **ר' משה** – בלייבט א יתום; שפעטער דער צווייטער סאטמארער רבי [11]
- ← **ר' יואל** – רב אין קראלי; לויט [4][5][7]: "רבי אין אלעם חוץ דעם טיטל"; לויט [11]: נאך אן אפוטרופס-פירער

4.4 גראפיקס: די דריי שטימונגען אין 1928, און די אידן פון סאטמאר

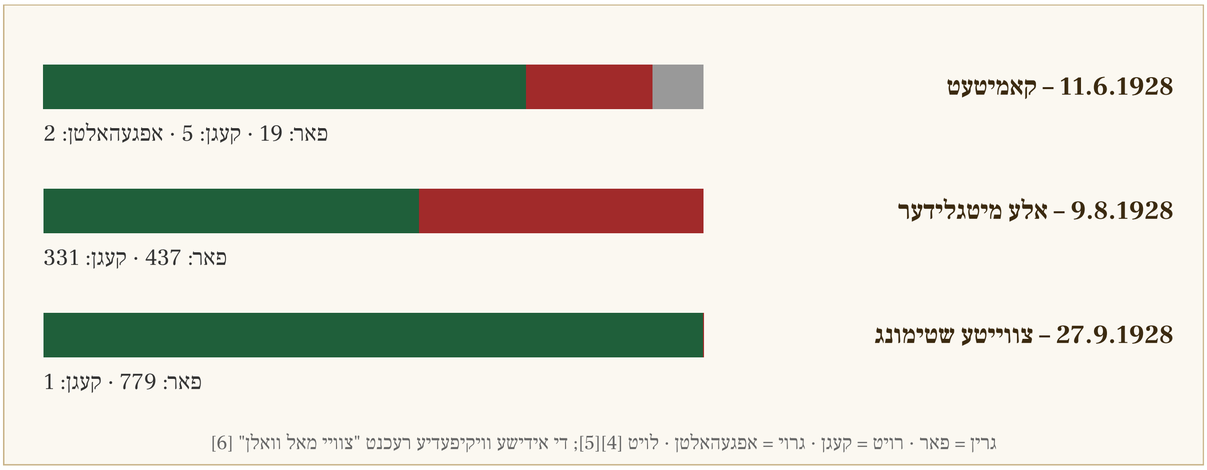

די דריי שטימונגען אין סאטמאר, 1928

יאר	אידן אין סאטמאר	פראצענט פון דער שטאט
1869	1,357	7.4
1890	3,427	16.5
1910	7,194	20.6
1941	12,960	24.9

מקור: [2] (Csíki, YIVO). צו ווייזן אלס וואקסנדיגע זיילן אין 2.1 (1869–1910) און אין 2.6 (1941).

4.5 טאבעלע: ווען האט ער אנגעהויבן אין יעדער שטאט? (צו ווייזן אין 2.4 און 2.5)

שטעלע	ענגלישע ענציקלאפעדיע [4]	העברעאישע וויקיפעדיע [5][7]	אידישע וויקיפעדיע [6]	ייווא / ענצ. יודאיקא [1][2][3]
סאטמאר (ערשטע מאל)	8.9.1905	ח' אלול תרס"ה; חסידות פון 1905	"נאך אפאר יאר" ביז 1911	נאדלער: חסידות פון 1928
אורשיווא	1911	תרע"א, ספירה	–	1911
צוריק קיין סאטמאר	1914	תחילת המלחמה	תרע"ה, "אנטלאפן"	–
צוריק קיין אורשיווא	1922, נאך 8 יאר	1922, נאך כשמונה שנים	תרפ"א, נאך 6 יאר	–
קראלי	באשטימט 29.3.1925, אריבער א יאר שפעטער	ד' ניסן תרפ"ה / אדר תרפ"ו; [7]: 1926	תרפ"ד	נאדלער: 1926; ענצ. יודאיקא: נישט דערמאנט
סאטמאר (רב)	אויסגעוויילט 1928, הסכם 11.6.1930, אנגעקומען 27.2.1934	הסכם 11.2.1930; אנגעקומען י"ב אדר תרצ"ד	תרצ"ד	טשיקי, ענצ. יודאיקא: 1928; נאדלער: 1934

5. איבערגאנג צו קאפיטל 3 (פראדוקציע)

נאראציע: זען דעם סוף פון 2.6. בילד: די מאפע 4.1 קומט צוריק; די נעמען סאטמאר, קראלי און סיגעט לייכטן אויף; א נייע ליניע – די גרעניץ פון דעם צווייטן ווינער אורטייל (30 אויגוסט 1940) – ציט זיך איבער דער מאפע, און די דריי שטעט פאלן אריבער צו אונגארן. דערנאך א שווארצער עקראן מיט דעם קעפל "קאפיטל 3: די מלחמה-יארן". מוזיק: די רויִקע טעמע פון דער עפענונג ווערט שטילער און טיפער; קיין דראמאטישע עפעקטן.

6. מקורות פאר קאפיטל 2

1. Allan Nadler, "Satmar Hasidic Dynasty" / "Teitelbaum Family", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. https://encyclopedia.yivo.org/article.aspx/Satmar_Hasidic_Dynasty

2. Attila Gábor Csíki, "Satu Mare", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. https://encyclopedia.yivo.org/article.aspx/Satu_Mare

3. Avraham Rubinstein, "Teitelbaum", *Encyclopaedia Judaica*, 2nd ed. (2007), via encyclopedia.com – מיט דער ביבליאגראפיע (Sefer Milhemet Mitzvah he-Hadash, 1929; J. Sperber, Sefat Emet, 1929).

4. English Wikipedia, "Joel Teitelbaum" (געלייענט דעם 25טן אקטאבער 2026).

5. העברעאישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים".

6. אידישע וויקיפעדיע, "יואל טייטלבוים".

7. העברעאישע וויקיפעדיע, "חסידות סאטמר".

8. English Wikipedia, "Irshava".

9. English Wikipedia, "Carei".

10. English Wikipedia, "Satu Mare"; העברעאישע וויקיפעדיע, "סאטו מארה".

11. English Wikipedia, "Satmar (Hasidic dynasty)".

12. Dezső Schön, *Istenkeresők a Kárpátok alatt* (Kolozsvár, 1935) – ציטירט אין [4][5]; דאס בוך אליין איז נאך נישט געזען.

13. די בראשורן פון 1929: "מלחמת מצוה החדש" (דער צד פון חיים פרווינד) און "שפת אמת" (י. שפערבער) – נאך נישט געזען; ליסטירט אין [3].

14. "הצופה" (תל אביב), 1939, באריכט פון א קארעספאנדענט – ציטירט אין [5]; דאס בלאט אליין איז נאך נישט געזען.

15. Michael K. Silber, "Sighet Marmaţiei", *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. https://encyclopedia.yivo.org/article.aspx/Sighet_Marmatiei

16. Shaul Magid, *Jewish Anti-Zionism as Political Theology: The Major Writings of Rabbi Yoel Teitelbaum* (University of California Press / Luminos, open access) – "אריינפיר: די צייט פון שרייבן ויואל משה".

17. Aviezer Ravitzky, *Messianism, Zionism, and Jewish Religious Radicalism* (University of Chicago Press, 1996) – ציטירט אין [11] וועגן די באציאונגען מיט דעם מונקאטשער רב; נאך נישט געזען.

צו דורכקוקן (נאך נישט געלערנט): ר' שלמה יעקב געלבמאן, "משיחן של ישראל" (קרית יואל); מנחם קרן-קרץ, "הקנאי" (ביאגראפיע); ר' שמואל ראנד (רעד.), "תולדות אנשי שם", ח"א (ניו יארק תש"י), עמ' 58; "פנקס הקהילות – רומניה", ח"ב, עמ' 187–178 (סאטמאר); "זכור את סאטמר" (1984); Sándor Stern, *A szatmári zsidók útja* (1931); "טראנסילוואנישע יודישע צייטונג", כ"ז סיון תרצ"ה; די פראטאקאלן פון דער סאטמארער קהלה.

7. נאטיצן פאר דער פראדוקציע: וואס איז נאך אפן

- **כמעט אלע דאטעס פון די שטעלעס קומען פון ענציקלאפעדיעס.** קיין כתב רבנות, קיין פראטאקאל פון א קהלה און קיין בריוו פון רבי יואל פון די יארן 1905–1940 איז נישט געזען געווארן. "מלחמת מצוה החדש", "שפת אמת" און "משיחן של ישראל" זענען די ערשטע ספרים צו דורכקוקן.
- **אורשיווא:** דער סוף פון דעם ערשטן אויפענטהאלט (1914 אדער תרע"ה), די צוריקקער (1922 אדער תרפ"א, נאך 8 אדער 6 יאר), און דער סוף פון דער רבנות (תרפ"ד אדער 1925/26) בלייבן אפן. נאדלער שרייבט "Orsova"; מיר נעמען אן אז ער מיינט אילאשווא/אירשאווא.
- **בילקע:** פארוואס די קהלה האט זיך קעגנגעשטעלט אין 1911, ווייסן מיר נישט (נאר העברעאישע וויקיפעדיע).
- **קראלי:** באשטימט 1925, אריבער 1926 – אזוי האבן מיר עס געשטעלט. דער נוסח "תרפ"ד" אין דער אידישער וויקיפעדיע האט קיין שטיצע.
- **טשאפ 1922:** נאדלער שרייבט "Czap, Slovakia"; טשאפ (Čop) איז דעמאלט געווען אין קארפאטא-רוס, א טייל פון טשעכאסלאוואקיי, און היינט אין אוקראינע. דער טעקסט פון דער דעקלאראציע און די רשימה פון אונטערשריפטן זענען נאך נישט געזען.
- **דער מונקאטשער רב:** נאדלער גיט זיין הסתלקות אין 1934; אנדערע מקורות (מאגיד) – 1937. אין דעם קאפיטל ווערט דאס יאר נישט דערמאנט; עס קומט אין קאפיטל 6–7.
- **די טעכטער:** וועלכע טאכטער איז נפטר געווארן אין 1921 (די עלטסטע אדער די יונגסטע), און ווי דער איידעם פון 1930 הייסט (ר' יקותיאל יהודה אדער ר' זלמן לייב) – די מקורות זענען זיך סותר. קיין נעמען פון די טעכטער ווערן נישט געזאגט.
- **די סיגעטער ירושה 1926:** דאס בילד "רבי אין אלעם חוץ דעם טיטל" און דאס בילד "אן אפוטרופס-פירער וואס האט פארלאזט סיגעט" שטייען זייט ביי זייט; קיין דאקומענט פון סיגעט פון יענער צייט איז נישט געזען.
- **די מחלוקת אין סאטמאר:** די צאלן פון די שטימען, די באשולדיגונגען וועגן פאלשירן, און די באשולדיגונגען וועגן אלימות קומען אלע פון ענציקלאפעדיעס. די שווערסטע באשולדיגונגען אין דער העברעאישער וויקיפעדיע ווערן נישט איבערגעזאגט, נאר דערמאנט אלס באשולדיגונגען פון איין צד. דער הסכם: יוני אדער פעברואר 1930.
- **שען:** זיין באשרייבונג ווערט געברענגט נאר אין אונזערע ווערטער, לויט דער העברעאישער איבערזעצונג; דאס אונגארישע ארגינעל איז נישט געזען.
- **"די בעסטע יארן אין קראלי":** א מסורה אן מקור (די אידישע וויקיפעדיע באצייכנט אליין "עס פעלט א מקור"). קיין ווערטער פון רבי יואל אליין פון די יארן ווערן נישט ציטירט.
- **ציטאטן:** די ציטאטן פון נאדלער, טשיקי און די ענציקלאפעדיעס זענען איבערגעזעצט פון ענגליש; די ציטאטן פון דער העברעאישער וויקיפעדיע און פון "הצופה" זענען אין זייער לשון.
- **מקוה-מעשה 1905/06:** נאר אין דער העברעאישער וויקיפעדיע; אויב די פראדוקציע וויל, קען מען דעם זאץ אויסלאזן אן צו שעדיגן דעם קאפיטל.
- **צייט-באלאנס:** די אונטער-טיילן לויפן בערך: 2.1 – 692, 2.2 – 664, 2.3 – 794, 2.4 – 871, 2.5 – 716, 2.6 – 532 ווערטער (צוזאמען 4,269). 2.3 און 2.4 זענען א ביסל לענגער ווי די פלאן; ביים רעקארדירן קען מען דאס אויסגלייכן מיט 2.2 און 2.6.